

HOZIRGI TA'LIM SOHASIDA O'QUVCHILARGA QADRIYATLARNING SINGDIRISHNING MOHIYATI

Murodov Nurbek Mahammadjon o'g'li

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti 3 – kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7280512>

Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan.

Sh.M.Mirziyoyev

Hozirgi davrda kundalik hayotimizda kirib kelayotgan, inson ma'naviy kamoloti uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan, hamda yangi ma'no, mazmun kasb etayotgan falsafiy tushunchalardan biri, qadriyatlar muammosidir.

Qadriyat arabcha so'z bo'lib, qadr-andozi, o'lchov, me'yor degan ma'noni anglatadi. Falsafiy ma'noda qadriyat – tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan, odamlar tomonidan qadrlanadigan, ular uchun foydali, ahamiyatli, moddiy iqtisodiy, madaniy, ma'naviy, mavkuraviy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ijtimoiy omillar yig'indisi bo'lib hisoblanadi. Qadriyatlar tushunchasi qadr-qimmat degan ma'noni anglatadi. Oddiy qilib shuni aytish kerraki, «qadriyat» iborasining mazmuni juda sodda bo'lib, uning etimologik mazmuniga xosdir. Qadriyatlar – odamlar qadrlaydigan narsalardir. Bular atrofimizdagi predmetlar, narsa va hodisalar, voqealar bo'lib, odamlarning kundalik hayotiy ehtiyojlari va talablarini qondira oladigan yoki qondirishi mumkin bo'lgan narsalardir.

Umuman olganda qadriyatlar deyilganda faqat o'tmish davr uchun muhiy ahamiyat kasb etib qolmasdan, hozirgi kun va kelajakdagi taraqqiyotga ham ijobiy ta'sir etadigan, kishilar ongiga singib ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan moddiy, ma'naviy, tabiiy, diniy, axloqiy, falsafiy va boshqa boyliklar majmuasi tushuniladi.

Har qanday qadriyat inson faoliyatining mahsuli, uning ob'ektiv olamga bo'lgan munosabatining ifodasidir. Qadriyatlar jamiyat ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyotining mahsulidir. Har bir qadriyat muayan bir davr, sharoit va ehtiyojning mahsulidir.

Sharqda avlod va ajdodlarimiz tomonidan yaratgan qadrlash mezonlarining tarixi eng qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat dostonlarga, ya'ni xalq og'zaki ijodi namunalariga borib taqaladi. Spitamen, Muqanna va Jaloliddin Manguberdi to'grisidagi asarlarda, alpomish, To'maris va Shiroq to'grisidagi afsona va dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoyillik kabi ko'plab umuminsoniy qadriyatlar tasvirlangan. Ma'naviy merosimizning yorqin

namunasi – «Avesto» zardushtiylikning muqaddas kitobi boʻlganligidan unda bu dinning qadriyatlar tizimi, qadrlash mezonlari, oʻsha davrdagi milliy gʻoyalari yorqin ifodalangan.

Qadrlash toʻgʻrisidagi qarashlar VIII-XII asrlarda Qurʼon va hadislarda taʼriflab berilgan ilohiy qadriyat va qadrlash masalalari xalqimiz tarixi va madaniyatiga taʼsir koʻrsatgan.

Afsuski, sivilizatsiyamizga xos boʻlgan Temuriylar saltanati parchalanib, uning oʻrniga Xiva xonligi va Buxoro amirligi, soʻngra Qoʻqon xonligi vujudga keldi. XIX asrning oʻrtalariga kelib, Turkiston chor Rossiyasi tomonidan bosib olindi. Mustamlakachilarning qadriyatlari va qadrlash mezonlari xalqimiz orasiga zoʻrluk bilan singdirila boshlandi. XIX asrning oxirlarida «jadidchi»lar M. Behbudiy, Soʻfizoda, Avloniy, Choʻlpon, Fitrat va boshqalar vujudga keldi. Ularning asarlarida qadriyatlarga boy gʻoyalarga duch kelamiz. Lekin, bolsheviklar boshlagan siyosiy jarayonlar bu avlodning boy merosini oʻz domiga tortdi, ularning taqdiri ayanchli kechdi.

Xalq va millatlarni asoratda saqlashlarining eng oson yoʻli, ularni qadriyatlaridan ajratish edi. Imperiya yemirilib, xalqlarning mustaqillikka boʻlgan harakatlari kuchaygan sari odamlar qadriyatlar masalasiga tez-tez murojaat qila boshladilar.

Har qanday jamoat, ijtimoiy-tarixiy birliklar [urugʻ, qabila, elat, xalq, millat] ijtimoiy sub'ektlar va boshqalar oʻziga xos qadriyatlar tizimiga ega boʻladi. Bu qadriyatlar tizimida asosiy boʻlmagan qadriyatlar muayyan qatorni tashkil qiladi, turli holatlarda namoyon boʻladi. Jamiyat rivojining muayyan davri yoki biror davlatda ham ana shunday qadriyatlar tizimi mavjud boʻladiki, u oʻsha davr, jamiyat va davlat kishilari, ularning faoliyati uchun umumiy mezon vazifasini oʻtaydi. Har bir ijtimoiy tarixiy birlik, sinf va partiyalar ham ana shunday qadriyatlar tizimi asosida faoliyat koʻrsatadilar, ulardan foydalanadilar yoki ularga erishishning turli usullarini qoʻllaydilar.

Tabiiy qadriyatlar. Tabiiy qadriyatlar insonni oʻrab turgan, insonning paydo boʻlishi, rivojlanishi va yashashi uchun zarur boʻlgan tabiiy muhit va sharoitlar majmuasidan iborat. Bularga yer, suv, havo, foydali qazilmalar, quyosh, koinotdagi sayyora va yulduzlar, oʻsimliklar, hayvonot va parrandalar, qisqacha jonli va jonsiz tabiat kiradi.

Ijtimoiy qadriyatlar. Jamiyatning hayotiy faoliyati uchun zarur boʻlgan va insoniyatning taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan ijtimoiy soha va tuzilmalarning majmui [ishlab-chiqarish, korxonalar, tashkilot, muassasalar, oila, millat, sinf va h.k.].

Qadriyatlar sistemasi ichida eng ahamiyatlisi va oliysi bu insondir.

Inson o'z hayot faoliyati jarayonida jamiyatda yashaydi, tabiyat orqali esa o'z ehtiyojlarini qondiradi.

Qadriyat tushunchasining o'zi narsa va hodisalarning insonga aloqadorligi, inson uchun ahamiyatliligi, inson uchun qadrliligi tufayli kelib chiqqan va inson tomonidan ishlab chiqilgan. Chunki, inson tabiat va jamiyatdagi hamma narsalarning mezoni, tabiat va jamiyatning oliy darajadagi mahsuli bo'lgan biologik, psixologik va ijtimoiy sistemadir. Inson onga, tafakkurga ega bo'lgan oliy mavjudotdir.

Shuning uchun inson o'zining har bir harakati, faoliyatini ma'lum normalar, me'yorlar yordamida nazorat qilib turadi. Narsa va hodisalar mavjudligining o'zi qadriyat bo'la olmaydi. Ular insonning faoliyatini jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan taqdirdagina qadriyatga aylanadi. Narsa va hodisalardan tashqari insoniy munosabatlar ham shxs va jamiyat hayoti uchun zaruriyatga aylanib qadriyat bo'lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda tinchlik, farovonlik, tenglik, adolat, insonparvarlik, olijanoblik singari insoniy fazilatlar va hodisalarham qadriyat hisoblanadi.

O'zbekistonning mustaqil rivojlanish yo'lga o'tganligi, unda umumiy qadriyatlar tizimining shakllanishi va barqarorligini ta'minlaydigan asosiy omillardan biridir. Mustaqillik tufayli respublikamizda yangi demokratik qadriyatlar tizimini shakllantirish imkoni ochildi. Mustaqillik bugungi O'zbekistonda ideal qadriyatdan amaliyotga aylanib bormoqda. Bunda siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy sohalarda tub o'zgarishlarni amalga oshirish, xalq tinchligi, erkinligi va faravonligini ta'minlash, demokratik qonunlarga asoslangan hayot tarzini vujudga keltirish, har bir shaxsning kamoloti, qobiliyati va iste'dodini namoyon qilish uchun to'liq imkoniyatlarni yaratish borasida bajarilishi lozim bo'lgan ma'suliyatli vazifalar paydo bo'ldi.

Yangi qadriyatlar tizimining vujudga kelishi, jamiyatdagi asosiy ijtimoiy sub'ektlarning o'zaro hamjihatligi, kelishuvi, hamkorligi asosidagi faoliyatining mezoniga aylanishi bir qancha vaqtni talab qiladigan o'zgarishlarni amalga oshirish davrini qamrab oladi. Istiqlol yillarida O'zbekistonda bu mavzuga umuminsoniy tamoyillar asosida yondashish shakllandi. Bunday qarashning vujudga kelishi, qadriyatlarning ijtimoiy va ma'naviy yangilanishi, jamiyat a'zolarining kamolati hamda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati masalalariga davlat miqyosida yuksak e'tibor ko'rsatilayotganligi mazkur soha rivojining bosh yo'nalishidir. Qadriyatlar mustaqillikni mustahqamlashning biri sifatida qadirlanishi borasidagi ijobiy jarayonlar tadqiqotlarni ko'paytirish, ularga nisbatan mas'uliyatini yanada oshirishni taqoza qilmoqda. Istiqlol asrlar

davomida shakllangan o`ziga xos sharqona va o`zbekona qadrlash masalalari va me'yorlarini qayta tiklash hamda zamonaviy talablar darajasida takomillashtirishni kun tartibiga qo`ydi.

Zero, mustaqil bo`lmagan mamlakatning qadriyatlari tizimi hech qachon to`kis bo`lmaydi. Mustamlaka mamlakatning ma'naviy hayotida mustamlakachilarning qadriyatlari ustuvor bo`lishi aniq. Faqat mustaqillikka ushbu holatni tubdan o`zgartiradi, mamlakatning qadriyatlar majmuasini jahon tizimining teng huquqli va haqiqiy qismiga aylantiradi. Shu sababdan ham istiqloq yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishni taqozo qildi. Bu zaruriyat esa qadriyatlarni qayta baholash, yurtimizda sharqona, azaliy va umuminsoniy qadrlash mezonlari ustuvor bo`lgan hayot tarzini shakllantirish jarayoni bilan uyg`unlashib ketdi. Qadriyatlar sohasidagi o`zgarishlarga e'tibor va bu borada yangi tamoyillardan ta'lim-tarbiyada foydalanish ehtiyoji oshayotganligining sababi ham ana shunda. Shu bilan birgalikda har bir millat o`z qadriyatlarining emas, balki uni asrab-avaylovchi va kelajakka yetkazuvchisi hamdir. Milliy qadriyatlarning saqlanishi uchun har bir millatning o`zi mas'uldir. Bu esa mas'ullikning faqat alohida shaxslarga emas, balki butun millatga ham xos namoyon bo`lishini anglatadi. Millat ozod bo`lmasligi, siyosiy jarayonlar natijasida biror imperiya yoki davlatga qaram bo`lishi mumkin, ammo unda o`z milliy qadriyatlarini saqlash yo`qolib ketmaydi. Har bir millatning o`zi qadrlaydigan madaniyati, tili, an'nalari, urf-odatlar, marosimlari va odob normalari bor. Milliy qadriyatlar millatning tabiiy tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o`tmishi, kelajagi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlar, an'analari, tili, u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan uzviy bog`langan. Ular xilma-xil shakllarda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo`ladi, o`ziga xos milliy qadriyatlar tizimini tashkil qiladi.

Milliy qadriyatlar va ularning aloqadorligini ifodasi bo`lgan qadriyatlar tizimi, millatning o`zi bilan birga tarix silsilalari zamona zayllari, turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar orasidan o`tmishdan kelajakka qarab o`tib turadi. Bu qadriyatlar ko`proq millatning etnik xususiyatlari va etnik makoni bilan bog`liq. Xalqlarning ijtimoiy taraqqiyoti esa ularning milliy-etnik qadriyatlari ravnaqi bilan uzviy aloqadorlikda davom etadi. Har bir xalq yoki millat, o`ziga xos rang-barang qadriyatlarni shakllantirib borishi natijasida, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirib, uning turli qirralarini rivojlantirib boradi.